

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

**ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΥ
ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ ΣΑΜΑΡΙΝΑΣ**

Σάββατο, 9 Αυγούστου 1997

ΣΑΜΑΡΙΝΑ 1998

**Βλαχόφωνοι Έλληνες:
Οικονομική δραστηριότητα,
πνευματική ακτινοβολία
και εθνική προσφορά**

Κυρίες και κύριοι,

Με το τέλος του 20ού αιώνα, όπως εύστοχα επισημάνθηκε, λήγει και ο ιστορικός ρόλος των Βλάχων, οι οποίοι αποτελούν ένα από τα εκλεκτότερα τμήματα του Ελληνισμού. Ένα κομμάτι του Ελληνισμού που άφησε στο πέρασμά του ανεξίτηλα τα σημάδια της ολοζώντανης παρουσίας του σ' όλους τους τομείς της εθνικής και οικονομικής ζωής του τόπου στον οποίο το όρισε η μοίρα. Ένα δυναμικό και με έντονη παρουσία στοιχείο ακόμη και σήμερα όπου κι αν βρίσκεται, στην πατρίδα ή στην ξενιτιά, κάτω από ευνοϊκές ή και αντίξοες συνθήκες.

Θα μπορούσε κανείς να μιλάει ώρες πολλές για τη ζωή και τις δραστηριότητες των Βλάχων, τα ήθη και τα έθιμά τους, τα τραγούδια και τους θρύλους τους, τις αγωνίες και τους αγώνες τους. Στα στενά όμως χρονικά όρια μιας τέτοιας ανακοίνωσης είναι αναγκασμένος να αφήσει τα πιο πολλά και να κάνει ορισμένες μόνο αναφορές σε ελάχιστους τομείς της ζωής και της δράσης των Βλάχων. Υπακούοντας κι εμείς στην αδήριτη αυτή ανάγκη, μετά από μια σύντομη ιστορική εισαγωγή, θα περιοριστούμε στην εξέταση της οικονομικής δραστηριότητας, της πνευματικής ακτινοβολίας και της εθνικής προσφοράς του βλάχικου στοιχείου.

Οι προσπάθειες των Ρωμαίων να κατακτήσουν τη Βαλκανική Χερσόνησο αρχίζουν με τον Α΄ Ιλλυρικό πόλεμο το 229 π.Χ. και ολοκληρώνονται τρεις αιώνες αργότερα με την κατάκτηση της Δακίας το 106 μ.Χ. Με το τέλος του Γ΄ Μακεδονικού πολέμου οι Ρωμαίοι υποτάσσουν τη Μακεδονία και την καθιστούν ορμητήριο των επιχειρήσεών τους προς τη βόρεια Βαλκανική και την Ανατολή.

Η βαλκανική χερσόνησος διοικείται σύμφωνα με το ρωμαϊκό διοικητι-

κό σύστημα διαιρεμένη σε επαρχίες. Σιγά σιγά στους διάφορους διοικητικούς, στρατιωτικούς και εμπορικούς μηχανισμούς συμμετέχουν και ιθαγενείς πληθυσμοί, κάποιοι μάλιστα από αυτούς που στρατολογούν οι Ρωμαίοι για τις ανάγκες τους, φτάνουν ως τα ανώτατα αξιώματα (π.χ. Διοκλήτιανός, Μέγας Κωνσταντίνος κ.ά.). Μεγάλες οδικές αρτηρίες, με σημαντικότερη την Εγνατία, συνδέουν τη Βαλκανική με τη Ρώμη και γύρω τους αναπτύσσονται μεγάλες στρατιωτικές και διοικητικές δραστηριότητες.

Μαζί με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις αρχίζει και η εισχώρηση της λατινικής γλώσσας στα βαλκάνια με κύριο φορέα της το στρατό και τη δημόσια διοίκηση. Για τις ανάγκες του ρωμαϊκού στρατού στρατολογούνται και ντόπιοι πληθυσμοί, ενώ πολλοί βετεράνοι ρωμαίοι στρατιώτες μετά την αποστράτευσή τους εγκαθίστανται ως ιδιοκτήτες γης σε διάφορα σημεία της χερσονήσου δημιουργώντας οικογένειες. Μετά το διάταγμα του Καρακάλλα το 212 μ.Χ., με το οποίο όλοι οι κάτοικοι της αυτοκρατορίας παίρνουν το δικαίωμα του ρωμαίου πολίτη, οι ντόπιοι βαλκάνιοι πληθυσμοί παίζουν ενεργότερο ρόλο στη στρατιωτική και οικονομική ζωή της περιοχής. Όλοι αυτοί, ετερόκλητο πλήθος ανθρώπων, χρησιμοποιούν στην επικοινωνία τους τη λατινική γλώσσα. Το πιο εμφανές αποτέλεσμα αυτής της λατινοφωνίας στα βαλκάνια είναι η διατήρηση ως τις μέρες μας λίγων και μικρών λατινόφωνων νησίδων στα ορεινά της Πίνδου, κυρίως, που αποτελούν σήμερα τους βλαχόφωνους Έλληνες.

Η πρώτη γραπτή αναφορά στους Βλάχους ανάγεται στο 976 μ.Χ. Ο Κεδρηνός, βυζαντινός χρονογράφος, αναφέρει το φόνο του αδελφού του τσάρου Σαμουήλ Δαβίδ από Βλάχους «οδίτες» μεταξύ Πρέσπας και Καστοριάς. Με το πέρασμα του χρόνου οι αναφορές των βυζαντινών συγγραφέων πολλαπλασιάζονται και μαζί τους οι γνώσεις μας για τους Βλάχους (Κεκαυμένος, Άννα Κομνηνή, Γεώργιος Παχυμέρης, Νικηφόρος Γρηγοράς, Κίνναμιος, Νικήτας Χωνιάτης, *Χρονικό του Μορέως* κ.λπ.).

Τα σημαντικότερα ερωτήματα στα οποία καλείται να απαντήσει όποιος ασχολείται με τους Βλάχους αφορούν το όνομα, την καταγωγή και τη γλώσσα τους.

Το όνομα «βλάχος» προέρχεται από το όνομα της κελτικής φυλής Volcae (πρ. Wace - Thompson 1989, 10') με διάφορες παραλλαγές της λέξης έτσι αποκαλούσαν οι Γερμανοί όλους τους λατινόφωνους. Σήμερα στα γερμανικά Welsh σημαίνει - κάπως περιφρονητικά - τον Ιταλό. Από τα γερμανικά η λέξη περνάει στους Σλάβους με διάφορες φωνητικές μορφές (vlah, vlasce, wloh, voloh) και σημασίες («άνθρωπος ρωμανικής καταγωγής», «βοσκός», «ιταλός» κ.λπ). Οι ίδιοι αυτοαποκαλούνται Arimīni (a+romani), δηλ. «Ρωμαίοι, Ρωμιοί». Κοντά στη γενική ονομασία «Βλάχος» απαντούν και άλλοι τύποι με διάφορες σημασίες όπως «Κουτσόβλαχος» (μικρός βλάχος),

«Αρβανιτόβλαχος» (βορειοηπειρώτης βλάχος που μιλάει αρβανίτικα), «Καράβλαχος» και «Μπουρτζόβλαχος» (με την υποτιμητική σημασία αγροίκος, άξεστος κ.λπ.).

✓Όσο αφορά την καταγωγή των Βλάχων διατυπώθηκαν δύο βασικές θεωρίες που αντιπαραβάλλονται μεταξύ τους: Η πρώτη υποστηρίζει την προέλευσή τους από τα βορειότερα και την μετακίνησή τους στον ελληνικό χώρο. Η θεωρία αυτή στηρίζεται σε έξιμεσες μαρτυρίες βυζαντινών χρονογράφων οι οποίοι κάνουν λόγο για κάθοδο Βλάχων στη Μακεδονία και Θεσσαλία. Η δεύτερη τους θεωρεί αυτόχθονες που εκλατινίστηκαν σε ορεινές και δύσβατες περιοχές κυρίως της Πίνδου και του βορειότερου ελληνικού χώρου. Υποστηρίζει την ιθαγένεια και τον εκλατινισμό των Βλάχων επικαλούμενη τη διοικητική διάρθρωση του ρωμαϊκού κράτους, την τοποθέτηση οδίων (τοπικών φυλάκων) στις κυριότερες διαβάσεις και την δημιουργία φρουρών για την εσωτερική ασφάλεια. Χωρίς να μπορούμε ακόμη να πούμε τον οριστικό λόγο επιστημονικά, η δεύτερη θεωρία φαίνεται πιο πιθανή καθώς ενισχύεται από περισσότερα ιστορικά, γλωσσικά και ανθρωπολογικά στοιχεία από την πρώτη.

Η Κουτσοβλαχική, η Δακορουμανική, η Μεγλενιτική και η Ιστρορουμανική είναι τα τέσσερα νεολατινικά ιδιώματα που προέρχονται από τη Βαλκανική Λατινική. Η Λατινική της Βαλκανικής δημιουργήθηκε από τη λατινική που μετέφεραν στη χερσόνησό μας οι Ρωμαίοι και η οποία χαρακτηριζόταν από ανομοιογένεια οφειλόμενη στην ποικίλη γεωγραφική και κοινωνική προέλευση των ρωμαίων στρατιωτών. Η ανομοιογένεια αυτή επιτάχθηκε ακόμη περισσότερο όταν η Λατινική ήρθε σε επαφή με τις εντόπιες γλώσσες, γεγονός που οδήγησε στη δημιουργία των τεσσάρων ιδιωμάτων. Επομένως η Κουτσοβλαχική είναι αδελφή γλώσσα με τη Δακορουμανική (= Ρουμανική) και δεν αποτελεί θυγατέρα της όπως υποστήριξε ανεπιτυχώς η ρουμανική προπαγάνδα.

Η Κουτσοβλαχική έχει πολύ παλιές και βαθιές σχέσεις με την Ελληνική. Δέχεται φωνολογικές και λεξιλογικές επιδράσεις από την Ελληνική πολύ περισσότερες και ισχυρότερες παρά από οποιαδήποτε άλλη βαλκανική γλώσσα. Μια συστηματική παρουσίαση των ελληνικών επιδράσεων στην Κουτσοβλαχική επιχειρείται στη διδακτορική διατριβή του Ν. Κατσάνη, *Ελληνικές επιδράσεις στα Κουτσοβλάχικα*, Θεσσαλονίκη 1977. Στη μελέτη αυτή αποδεικνύεται ότι η Κουτσοβλαχική δέχεται φωνήματα, παραγωγικές καταλήξεις, προθήματα και πάμπολλες λέξεις από την Ελληνική σε βαθμό που κάποιοι ερασιτέχνες να θεωρούν την Κουτσοβλαχική μη νεολατινική γλώσσα. ✓

Σε γενικές γραμμές, κατά τα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας οι Βλάχοι είναι εγκατεστημένοι στις ευρύτερες περιοχές της Ηπείρου, της Θεσσα-

λίας και της Δυτικής Μακεδονίας. Ειδικότερα: Στη νότια Ήπειρο συναντούμε πολυπληθείς βλάχικους πληθυσμούς στα Ζαγοροχώρια, τους Καλαρύτιες, το Συρράκο, το Μέτσοβο, στη βόρεια Ήπειρο δυτικά της Πίνδου στον Αυλώνα, το Μπεράτι, την Καβάγια, τη Φιέρη, ανατολικά της Πίνδου με σπουδαιότερο κέντρο τη Μοσχόπολη, στη Φράσαρη και στη Γράμιμοστα. Στη βορειοδυτική Μακεδονία υπήρχαν Βλάχοι στην Αχρίδα, τη Στρούγκα κ.ά., στη νότια Μακεδονία ανατολικά και δυτικά του Ολύμπου, και δυτικότερα στην περιοχή των Γρεβενών με σπουδαιότερα χωριά τη Σαμαρίνα, την Αβδέλλα και το Περιβόλι. Γενικά όμως βρίσκουμε Βλάχους από τα πολύ παλιά και ακαθόριστα χρόνια σε όλες τις ορεινές διαβάσεις όπου υπήρχαν οροφύλακες (Κατάρα, Πισοδέρι, Όλυμπος, Γκόπεσι, Κλεισούρα, Νέβεσκα και αλλού).

Βασική παραδοσιακή ασχολία των Βλάχων και πριν ακόμα από την Τουρκοκρατία υπήρξε η αιγοπροβατοτροφία. Η άσκηση της κτηνοτροφίας είχε ημινομαδικό χαρακτήρα: έξι μήνες έμειναν στα αγαπημένα τους βουνά, τα οποία θεωρούσαν ως τόπο της κύριας κατοικίας τους, και τους άλλους έξι μήνες κατέβαιναν στα χειμαδιά όπου ζούσαν με τη νοσταλγία να ξαναγυρίσουν στα αγαπημένα τους λημέρια και στις αειοφωλιές.

Μέσα στην ευρεία κρατική ενότητα που δημιουργήθηκε με την εγκαθίδρυση του απέραντου οθωμανικού κράτους η κτηνοτροφία αναπτύχθηκε ακόμα περισσότερο. Ο βλάχος κτηνοτρόφος είχε τη δυνατότητα να κινείται με μεγαλύτερη άνεση και σε μακρινότερες αποστάσεις για την αναζήτηση βοσκοτόπων. Με τη μεγάλη αυτή ανάπτυξη της κτηνοτροφίας δόθηκε στον πληθυσμό η ευκαιρία για μεγαλύτερη και πιο κερδοφόρα απασχόληση, καθώς αναπτύχθηκαν συναφή επαγγέλματα όπως η γαλακτοκομία, η κατεργασία του μαλλιού και άλλα.

Είναι όμως λαθεμένη η άποψη που έχει επικρατήσει και ταυτίζει τους Βλάχους με την κτηνοτροφία. Από τον κτηνοτροφικό κόσμο πήγασε και αναπτύχθηκε μια αστική τάξη αρκετά πολυπληθής πάνω στην οποία βασίστηκε ο θεσμός των ελληνοβλαχικών κοινοτήτων την περίοδο της Τουρκοκρατίας από τα πρώτα της χρόνια και ως την κατάλυσή της. Βασικές ασχολίες αυτής της μικροαστικής τάξης ήταν η ραφτική, η χρυσοχοΐα, η μαχαίροποιΐα, το επάγγελμα του πανδοχέα (χαντζή) κ.ά.

Από την τάξη των κτηνοτρόφων επίσης προήλθε και ο αγωγιατισμός (καρβαναριό), ένας θεσμός ο οποίος εξελίχθηκε σε σπουδαιότατο οικονομικό παράγοντα, που εξασφάλιζε τη χερσαία επικοινωνία και τη μεταφορά αγαθών στις πιο μακρινές αγορές της οθωμανικής αυτοκρατορίας αλλά και έξω από τα σύνορά της. Τόσο από τις μετακινήσεις των κτηνοτρόφων για τις ανάγκες των κοπαδιών τους όσο και από τη διακίνηση των αγωγιατών δημιουργήθηκαν με ευνοϊκότερους όρους νέες εγκαταστάσεις και εμπορι-

κά κέντρα. Κυρίως οι αγωγιάτες και οι έμποροι διέσχισαν τη Βαλκανική προς όλες τις κατευθύνσεις και μετέφεραν, εκτός από τα εμπορεύματά τους, τις πνευματικές ανησυχίες και τις νεοτερικές ιδέες των καιρών τους και αποτέλεσαν ένα σπουδαίο κρίκο σύνδεσης των Βλάχων που ήταν εγκατεστημένοι στην επικράτεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας με τους Έλληνες των παροικιών, γεγονός που είχε πολλαπλά εθνικά οφέλη, όπως θα εξηγήσουμε στη συνέχεια.

Τα αίτια που οδήγησαν στη δημιουργία αυτής της αρκετά πολυπληθούς αλλά και πολύ αξιόλογης αστικής κουτσοβλαχικής τάξης μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

Πρώτα πρώτα η ψυχοσύνθεση του κουτσοβλαχικού πληθυσμού. Ο Βλάχος χαρακτηρίζεται από ένα ενεργητικό ταμπεραμέντο, μια διαρκή κινητικότητα, μια μόνιμη έλλειψη ικανοποίησης και βολέματος σε αυτό που κάθε φορά έχει. Αυτό τον σπρώχνει να αναζητά το καινούργιο, να ριψοκινδυνεύει και στο τέλος με την επιμονή και την εξυπνάδα του να κερδίζει.

Ένας άλλος λόγος αυτής της ανάπτυξης έχει σχέση με τον ημινομαδικό χαρακτήρα της κτηνοτροφίας τους και τον αγωγιατισμό. Χάρη στην κινητικότητά τους αυτή οι Βλάχοι πολύ νωρίς έμαθαν όλα τα περάσματα και τους σπουδαίους εμπορικούς δρόμους καθώς και όλα τα λιμάνια και τις θαλάσσιες και ποτάμιες διαβάσεις. Το γεγονός αυτό τους έφερε σε επαφή με κάθε λογής λαούς και τους άνοιξε ευρύτατους ορίζοντες για βιοτεχνική και εμπορική δραστηριότητα.

Τελευταίος αλλά ίσως ο πιο σημαντικός λόγος υπήρξε η δημιουργία της ισχυρής και τεράστιας οθωμανικής αυτοκρατορίας η οποία περιλάμβανε ολόκληρη τη Βαλκανική Χερσόνησο και έφτανε ως τις πύλες της Βιέννης, όλη τη Μικρά Ασία και ως κάτω στην Αίγυπτο. Πολίτες αυτής της αυτοκρατορίας και οι Βλάχοι είχαν τεράστιες δυνατότητες μετακίνησης και εμπορικής δραστηριότητας. Εδώ πρέπει να προσθέσουμε και το τεράστιο σημασία εμπόρευμα των βλάχων κτηνοτρόφων: από τα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας κατάφεραν να αποκτήσουν πολλά προνόμια και κυρίως να τεθούν υπό την προστασία της μητέρας του σουλτάνου, της Βαλιντέ σουλτάννας. Αυτό τους εξασφάλιζε σχετική ανεξαρτησία με καταβολή ασήμαντου φόρου, αλλά κυρίως προστασία από τις αυθαιρεσίες των τοπικών αρχόντων.

Δύο ολόκληρους αιώνες κράτησε αυτή η συνεχής οικονομική πρόοδος των κουτσοβλάχικων κοινοτήτων. Όλοι αυτοί οι αστικοί πληθυσμοί - είτε αποτελούσαν κοινότητες που προϋπήρχαν της Τουρκοκρατίας, είτε σχηματίσθηκαν από εσωτερικές μεταναστεύσεις που προκάλεσε η τουρκική κατάκτηση - έφθασαν σε έναν επίζηλο βαθμό οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης και συνέβαλαν τα μέγιστα - και ως άτομα και ως σύνολο - στη διαμόρφωση και στην ανάπτυξη του νέου Ελληνισμού. Ως ελάχιστο φρόρο τι-

μήs γι' αυτή την αξιοπρόσεκτη προσφορά και δραστηριότητα και με σκοπό να θυμηθούν οι παλιότεροι και να μάθουν οι νεότεροι θα αναφερθούμε για λίγο δειγματοληπτικά σε κάποια πολύ αξιόλογα βιοτεχνικά, εμπορικά και πολιτιστικά κέντρα του βλαχόφωνου Ελληνισμού.

Και πρώτα πρώτα τα τρία σπουδαία βλαχοχώρια της Δυτικής Μακεδονίας, το Νυμφαίο (Νέβεσκα), την Κλεισούρα και το Πισοδέρι. Τα δυο πρώτα δεσπόζουν από τη μια και την άλλη μεριά του δρόμου που οδηγεί από τη Θεσσαλονίκη μέσω Αμυνταίου στην Καστοριά και στην ευρύτερη περιοχή της Ορεστιάδας. Το Πισοδέρι ελέγχει απόλυτα το μεγάλης στρατηγικής σημασίας στενό πέρασμα της Βίγλας που οδηγεί στο δρόμο για την Αλβανία, γεγονός που ενισχύει την άποψη ότι πρέπει να είναι έδρα πολύ παλιών ρωμαϊκών και βυζαντινών φρουρών όπως το Μέτσοβο και η Κλεισούρα. Η σπουδαία αυτή θέση των τριών παραπάνω χωριών προσδίδει σ' αυτά μια εξέχουσα στρατιωτική και εμπορική σημασία.

Η άφιξη των Μοσχοπολιτών, μετά την καταστροφή της λαμπρής αυτής βλαχοπόλης, έπαιξε σημαντικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη του Νυμφαίου καθώς βοήθησε στη γρήγορη αστικοποίησή του. Η εμπορική πείρα των Μοσχοπολιτών και η τέχνη της χρυσοχοϊκής που έφεραν μαζί τους μεταφυτεύθηκαν στους Νεβεσκιώτες, οι οποίοι σύντομα ευδοκίμησαν στα νέα επαγγέλματα. Οι Νεβεσκιώτες έμποροι και χρυσοχόοι αναπτύσσουν εξαιρετική δραστηριότητα στην Ανατολική Μακεδονία, την Κωνσταντινούπολη, την Αλβανία, τη Ρουμανία, την Αμερική και ιδίως την Αίγυπτο. Τα κύρια προϊόντα με τα οποία ασχολούνται είναι ο καπνός, τα δημητριακά, το βαμβάκι.

Τα ποσά και τα κέρδη που διακινούνται θεωρούνται αμύθητα και οι συνέπειες της οικονομικής τους ακμής είναι άμεσες και εμφανείς στην άνοδο της βιοτικής και πολιτιστικής στάθμης της κοινότητας. Κτίζονται διώροφα και τριώροφα ευρύχωρα αρχοντικά που και σήμερα προξενούν το θαυμασμό στον επισκέπτη. Η επίπλωση και η διακόσμηση μεταφέρονται από ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, τη Βενετία, το Παρίσι, τη Βιέννη. Ιδρύονται και κτίζονται σχολεία και παρθεναγωγεία τα οποία συντηρούνται από τα ταμεία των πλούσιων αρχόντων.

Η βλαχο-Κλεισούρα είχε την εύνοια της τύχης να βρίσκεται στο σταυροδρόμι μεγάλων εμπορικών δρόμων που τη συνέδεαν με τη Γράμμοστα και την Πίνδο, με το Μοναστήρι και τη Μοσχοπόλη, τη Θεσσαλονίκη και τη Θράκη. Οι Κλεισουριώτες, αγωγιάτες οι ίδιοι,μπολιασμένοι και με το αίμα των νεοφερμένων Μοσχοπολιτών, που ήταν γεννημένοι έμποροι, απλώθηκαν σ' ολόκληρη τη Βαλκανική Χερσόνησο. Τολμηροί λάτρεις του κέρδους δε σταμάτησαν μόνο στα Βαλκάνια, αλλά τους βρίσκουμε έως την Αίγυπτο, σ' όλα τα λιμάνια της Μεσογείου και σ' όλα τα σπουδαία εμπορικά

κέντρα της Ευρώπης.

Η Κλεισούρα ήταν μεγάλο εμπορικό κέντρο της περιοχής. Στην αγορά της μπορούσε κανείς να βρει προϊόντα χειροτεχνίας είτε φερμένα απ' τη Βιέννη και τη Βουδαπέστη, τη Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντινούπολη, είτε φτιαγμένα με τέχνη και μεράκι από τις ίδιες τις Κλεισουριώτισσες: δίμιτα μάλλινα υφάσματα, κάλτσες όμορφες κεντημένες με μαεστρία, σκεπάσματα και στρωσίδια κάθε είδους, όλα δουλεμένα σε φανταστικούς συνδυασμούς χρωμάτων και με εκπληκτικά σχέδια.

Όπως και τα άλλα βλαχοχώρια, το Πισοδέρι εκμεταλλεύτηκε επιδέξια τη στρατηγική θέση του και απέσπασε πολλά προνόμια και από τους Βυζαντινούς και από τους Τούρκους ως αντάλλαγμα για την εξασφάλιση της διέλευσης από τα στενά της Βίγλας. Κτηνοτρόφοι στην αρχή και οι Πισοδεριτες γρήγορα επιδόθηκαν στο εμπόριο και τους βρίσκουμε εγκατεστημένους σε σπουδαία κέντρα της εποχής τους τόσο στην Αλβανία και στη Σερβία όσο και σε ελληνικά εμπορικά κέντρα όπως η Καστοριά, η Φλώρινα και η Θεσσαλονίκη. Η εμπορική δραστηριότητα των Πισοδεριτών υπήρξε πολύ αξιόλογη στη Σερβία, όπου τους συναντούμε να δραστηριοποιούνται και ως έμποροι αποικιακών προϊόντων, προϊόντων χειροτεχνίας, δημητριακών και άλλων, κυρίως όμως ως χαντζήδες και οικοδόμοι.

Μια άλλη τριάδα χωριών με σπουδαία οικονομική δραστηριότητα υπήρξαν οι Καλαρύτες, το Συρράκο και το Μέτσοβο. Χτισμένοι σε μια τοποθεσία κατάλληλη πιο πολύ για κρυψώνες αειών παρά για κατοικίες ανθρώπων, όπως είπαν ξένοι περιηγητές, οι Καλαρύτες αποτέλεσαν ένα εξέχουσας σημασίας οικονομικό κέντρο σ' ολόκληρη την Ήπειρο και τη Θεσσαλία.

Οι Καλαρύτες μαζί με το διπλανό τους Συρράκο διέπρεψαν στην αργυροχοϊκή και χρυσοχοϊκή τέχνη. Τα έργα της τέχνης τους έφταναν ως τις πιο μακρινές αγορές της Τουρκίας, της Ελλάδας, της Αλβανίας και της Ιταλίας. Δε βρίσκει σήμερα κανείς πουθενά καλύτερους αργυροχόους, ώρολογιάδες και κατασκευαστές κοσμημάτων από τους τεχνίτες των Ιωαννίνων, όπου το μονοπώλιο αυτής της τέχνης το κατέχουν Καλαρυτινοί και Συρρακιώτες.

Τα δύο σπουδαία αυτά εμπορικά κέντρα είχαν κοινή οικονομική ζωή. Όταν σε άλλες χώρες ο θεσμός των εργαστηρίων ήταν άγνωστος, τα βλαχοχώρια αυτά έδιναν την εντύπωση κατεξοχήν βιοτεχνικών κέντρων, καθώς κάθε σπίτι είχε ένα εργαστήριο επεξεργασίας ευγενών μετάλλων και όλο τον εξοπλισμό μιας προηγμένης για την εποχή υφαντουργίας. Τα προϊόντα όλου αυτού του μόχθου οι τολμηροί αγωγιάτες τα μετέφεραν στα πέρατα του κόσμου. Είχαν δημιουργήσει εμπορικούς σταθμούς σε όλα τα μεγάλα λιμάνια της εποχής τους, όπου η πραγματεία τους γινόταν ανάρπαστη κι απ' όπου κουβαλούσαν στο δρόμο της επιστροφής τους κάθε είδους χρήσιμα εμπορεύματα.

Οι Καλαρύτες υπήρξαν πατρίδα του μεγάλου βουκολικού ποιητή Κώστα Κρυστάλλη, του σοφού καθηγητή του Πανεπιστημίου της Αθήνας Σπυρίδωνα Λάμπρου κι άλλων λιγότερο γνωστών ανθρώπων των γραμμάτων και της τέχνης. Από το Συρράκο καταγόταν ο ποιητής Γεώργιος Ζαλοκώστας και βέβαια ο γιατρός του Αλή πασά Ιωάννης Κωλέτης που υπήρξε ο πρώτος πρωθυπουργός της νεότερης Ελλάδας.

Είναι χωρίς αμφιβολία το γεγονός ότι το Μέτσοβο μαζί με τα γειτονικά του Ζαγοροχώρια έπαιξε το σπουδαιότερο μετά τη Μοσχόπολη ρόλο στη βιοτεχνία και στο τολμηρό εμπόριο. Τον κυριότερο λόγο γι' αυτό αποτέλεσε η γεωγραφική θέση της περιοχής, ακριβώς πάνω στις στενές διαβάσεις του Ζυγού, μια θέση από τις πιο προνομιακές από στρατηγική και οικονομική άποψη. Από κει περνούσαν υποχρεωτικά οι δίοδοι επικοινωνίας με όλα τα σημαντικά κέντρα και τις περιοχές: για τη Μακεδονία μέσω Γρεβενών, για την Αδριατική μέσω Ιωαννίνων, για τη Θεσσαλία και την ευρύτερη Ήπειρο και τη Γράμμοστα μέσω των χωριών του Ζαγορίου.

Αρχική ασχολία των Μετσοβιτών ήταν η κτηνοτροφία παράλληλα με τον αγωγιατισμό, την υφαντουργία, τη μεταλλοτεχνία και το εμπόριο. Υπήρξαν οι πιο τολμηροί αγωγιάτες κι έφταναν έως την Κωνσταντινούπολη και τη Βουδαπέστη. Στην υφαντουργία συμπορεύονταν με τους Καλαρυτινούς και με το εμπόριο των μαλλιών κατέκτησαν όλες τις θάλασσες. Το Μέτσοβο ήταν ο τόπος απ' όπου προμηθεύονταν υφαντά και μαλλιά οι Γάλλοι ήδη από τον καιρό του Λουδοβίκου του 14ου.

Τους Καλαρυτινούς, τους Συρρακιώτες και τους Μετσοβίτες θα μπορούσε τελικά να τους χαρακτηρίσει κανείς εμπόρους πεισιματάρηδες «εκ πεποιθήσεως», γεμάτους ορμή, αγωγιάτες τολμηρούς και δραστήριους, όλους μαζί - άντρες και γυναίκες, νέους και γέρους - ένα πολύβουο μελίσσι εργατικό, φιλόξενο, με βαθιά θρησκευτικότητα και έντονη εθνική συνείδηση.

Οποιαδήποτε και να υπήρξε όμως η συμβολή των κουτσοβλαχικών κοινοτήτων στην οικονομική και πολιτιστική ανάπτυξη του νέου Ελληνισμού, το μέγιστο μέρος της τιμής και της δόξας ανήκει οπωσδήποτε στη Μοσχόπολη, τη «Νέα Αθήνα», όπως ευφυνώς αποκλήθηκε, η οποία με την πρόοδο και την ανάπτυξή της έγινε ο αντιπροσωπευτικότερος τύπος και η πραγματική μητρόπολη των ελληνοβλαχικών κοινοτήτων.

Η Μοσχόπολη, στην οποία πρέπει να συυπολογίζουμε και τα γειτονικά της χωριά Νικουλίτσα, Λινοτόπι, Νίτσα, Μπιθοκούκι, Σήμισκα, Μιόρια, Γκάμπροβο, Πολένα και Γράμμοστα κατόρθωσε να συγκεντρώσει στους κόλπους της τα πιο ζωτικά στοιχεία των άλλων κοινοτήτων και αύξησε τον πληθυσμό της σε εκπληκτικό για την εποχή εκείνη - αρχές του 18ου αιώνα - αριθμό: δώδεκα ή δεκαοκτώ χιλιάδες σπία.

Με θαυμαστή εσωτερική διοικητική οργάνωση, με την οργάνωση των δε-

κατριών συντεχνιών της, με την εμπορική δραστηριότητα των κατοίκων της έγινε το μεγαλύτερο εμπορικό κέντρο της Βαλκανικής με εμπορικούς οίκους σε όλη την οθωμανική αυτοκρατορία και σε όλα τα μεγάλα εμπορικά κέντρα της Ευρώπης. Η επέκταση των επιχειρήσεων των Μοσχοπολιτών προς τη Βενετία και τις άλλες ιταλικές πόλεις και στη συνέχεια προς τις αγορές της Αυστροουγγαρίας υπήρξαν τα σπουδαιότερα αίτια που συντέλεσαν στην ολοκλήρωση της άρτιας εμπορικής εμπειρίας και της δράσης τους σε ευρωπαϊκή πλέον κλίμακα. Έφτασαν ως το σημείο να μονοπωλούν σχεδόν το εμπόριο του αυστρουγγρικού θρόνου με την οθωμανική αυτοκρατορία, γεγονός που επισώρευσε αμύθητα πλούτη στους ίδιους και στη γενέτειρά τους.

Ο συγκρωτισμός αυτός των Μοσχοπολιτών με τις χώρες της Κεντρικής Ευρώπης βοήθησε και στον τομέα της ανάπτυξης του πνεύματος. Οι Μοσχοπολίτες έμποροι μαζί με τα χρήματα έφερναν από την Ευρώπη το νέο τρόπο σκέψης και μαζί με την άνοδο του βιοτικού τους επιπέδου φρόντισαν για την ανύψωση της πνευματικής τους στάθμης. Μεγάλοι εθνικοί ευεργέτες, όπως ο βαρώνος Σίνας, αναδείχθηκαν από τους κόλπους αυτής της οικονομικής τάξης. Οι ευεργέτες αυτοί στόλισαν με τις δωρεές τους όχι μόνο τη γενέτειρά τους, αλλά και άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες με λαμπρά οικοδομήματα.

Μεγάλη πνευματική κίνηση σημειώθηκε μετά από όλα αυτά στη Μοσχοπολη που δικαιολογεί την προσωνυμία της ως «Νέα Αθήνα». Αποκορύφωμα όλης αυτής της κίνησης υπήρξε η ίδρυση του πρώτου σ' όλη την Ανατολή τυπογραφείου, στο οποίο τυπώθηκαν πολλά ελληνικά συγγράμματα που ανύψωσαν το μορφωτικό επίπεδο και τόνωσαν το εθνικό φρόνημα των κατοίκων.

Όλη αυτή η θαυμαστή ζωή και δράση των Μοσχοπολιτών επέσυρε το φρόνο και τη βουλιμία των περίοικων Τουρκαλβανών οι οποίοι τελικά κατάφεραν να την εξαφανίσουν από το χάρτη με απανωτές επιδρομές και τη βιβλική καταστροφή του 1769. Οι Μοσχοπολίτες και μετά την καταστροφή και τον εκπατρισμό τους, όπου κι αν βρέθηκαν, αποτέλεσαν τη ζωντανή μαγιά για νέες επιτυχίες και προκοπή.

Η αναφορά στην οικονομική και πολιτιστική πρόοδο των παραπάνω κουτσουβλακικών κοινοτήτων - όπως άλλωστε προείπαμε - είναι μόνο ενδεικτική. Πολλά άλλα χωριά ανέπτυξαν αξιολογότατη οικονομική δραστηριότητα και πολλοί μεμονωμένοι βλαχόφωνοι Έλληνες διέπρεψαν είτε στο έδαφος της οθωμανικής αυτοκρατορίας είτε στο χώρο του παροικιακού Ελληνισμού. Τα πλούτη, που αποκόμισαν από το μόχθο τους, δεν τα κράτησαν μόνο για τον εαυτό τους, αλλά βοήθησαν τη γενέτειρά τους ο καθένας και άλλα σημαντικά κέντρα με γενναιόδωρες προσφορές. Είναι χαρακτηρι-

στικό και ενδεικτικό αυτό που ειπώθηκε ότι «όλοι οι μεγάλοι εθνικοί ευεργέτες πλην Συγγρού είναι βλαχόφωνοι». Θα αναφερθούμε στις χαρακτηριστικές περιπτώσεις - και ζητούμε προκαταβολικά συγγνώμη για όσους θα παραλείψουμε, που σίγουρα θα είναι και οι περισσότεροι:

- Ο βαρώνος Σίνας από τη Μοσκόπολη χτίζει την Ακαδημία Αθηνών.
- Ο Ευάγγελος Ζάππας χτίζει το Ζάππειο Μέγαρο στην Αθήνα.
- Ο Γεώργιος Αβέρωφ από το Μέτσοβο διέθεσε τεράστια χρηματικά ποσά για εκπαιδευτικούς και πολιτιστικούς σκοπούς, όπως το καλλιμάρμαρο Παναθηναϊκό Στάδιο στην Αθήνα, το Ωδείο Αθηνών, το Μετσόβειο Πολυτεχνείο· ακόμα αγόρασε και δώρησε στο Πολεμικό μας Ναυτικό το ομώνυμο θρυλικό θωρηκτό «Αβέρωφ» που χρησίμευσε ως ναυαρχίδα του ελληνικού στόλου κατά τους βαλκανικούς πολέμους.

- Ο Αναστάσιος Τσίρλης από το Νυμφαίο υπήρξε από τους κυριότερους χρηματοδότες του Μακεδονικού Αγώνα και της Νέας Φιλικής Εταιρείας.

- Ο βαρώνος Μιχαήλ Τσιτσάς είναι ο αναγεννητής του σημερινού Μετσόβου και της ευρύτερης περιοχής με το ομώνυμο ίδρυμά του. Χάρη στη δική του συμβολή το Μέτσοβο όχι μόνο δε συρρικνώθηκε, όπως άλλα βλαχοχώρια, αλλά αποτελεί σήμερα το σπουδαιότερο κουτσοβλαχικό οικονομικό και τουριστικό κέντρο.

- Ο Γεώργιος Σταύρου, επίσης από το Μέτσοβο, ίδρυσε την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας.

Πλάι στην τεράστια αυτή εθνική προσφορά των βλαχόφωνων Ελλήνων δεν πρέπει να ξεχνάμε τη συμβολή τους στον τομέα του πνεύματος. Οι Βλάχοι εκτός από την οικονομική τους δραστηριότητα είχαν έντονα πνευματικές ανησυχίες και διέπρεψαν και στον τομέα αυτόν. Πλήθος οι πνευματικοί άνθρωποι που θα μπορούσε να αναφέρει κανείς: δάσκαλοι του Γένους, πρωτοπόροι επιστήμονες, καθηγητές Πανεπιστημίου, λογοτέχνες, καλλιτέχνες. Να μια ακόμα πολύ ενδεικτική αναφορά:

- Μεγάλος δάσκαλος του Γένους ο Μετσοβίτης Νικόλαος Τζαρτζούλης, ισάξιος του αναστήματος του Ευγενίου Βούλγαρη και του Νικηφόρου Θεοτόκη.

- Δεν πρέπει ακόμα να ξεχνάμε: το φλογερό ποιητή και επαναστάτη Ρίγα Βελεστινλή, τους αδελφούς Δάρβαρη από την Κλεισούρα, την «παιρίδα πεπαιδευμένων ανδρών», όπως ονομάστηκε για τους σπουδαίους πνευματικούς ανθρώπους που ανέδειξε, τους Μοσχοπολίτες Δανιήλ Μοσχοπολίτη και Θεόδωρο Καβαλλιώτη, δύο πολύ σημαντικές πνευματικές μορφές και θεμελιωτές της συγκριτικής γλωσσολογίας στα Βαλκάνια.

- Επίσης τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Αθηνών: τον Σπυρίδωνα Λάμπρου ιστορικό, τον Ιωάννη Πανταζίδη, ομηριστή, τον Αλέξανδρο Σβώ-

λο, διαίρεσή συνταγματολόγο.

• Τέλος, τους ποιητές: Αριστοτέλη Βαλαωρίτη, Γεώργιο Ζαλοκώστα και Κώστα Κρυστάλλη, και τους αδελφούς Μίλτο και Γιαννάκη Μανάκια, τους πρώτους κινηματογραφιστές στα Βαλκάνια.

Τελικά είχε πολύ δίκιο ο ιστορικός Ιωάννης Λαμπρίδης που έγραψε ότι ο Ελληνισμός χρωστάει πολλά στη φιλοτιμία και στον αγνό πατριωτισμό των βλαχόφωνων.

Ένα άλλο εξίσου ένδοξο κομμάτι της ιστορικής πορείας των Βλάχων υπήρξε η προσφορά τους στους εθνικούς αγώνες. Οι Βλάχοι όπου κι αν ήταν, με ό,τι κι αν ασχολούνταν, δεν έπαυαν να σκέφτονται και να ταυτίζονται με τον υπόλοιπο Ελληνισμό. Σε όλους ανεξαιρέτως τους εθνικούς αγώνες αποτέλεσαν την πρωτοπορία, καθοδήγησαν πνευματικά τις προσπάθειες, τις ενίσχυσαν οικονομικά και έδωσαν και τον ίδιο τους τον εαυτό θυσία στο βωμό της εθνικής ανεξαρτησίας και της κοινωνικής προκοπής.

Σε όλη τη διάρκεια της ακμής της βυζαντινής αυτοκρατορίας οι Βλάχοι δέθηκαν σφικτά με τις τύχες όλου του Ελληνισμού, απολάμβαναν τα αγαθά της ενιαίας κρατικής ενότητας που παρέιχε ο αυτοκρατορικός θρόνος της Κωνσταντινούπολης και αγωνίζονταν μαζί με τον υπόλοιπο Ελληνισμό για την προστασία και την εδαφική ακεραιότητα των εδαφών του βυζαντινού κράτους. Όταν το Βυζάντιο, έχοντας εκπληρώσει και εξαντλήσει τον ιστορικό του ρόλο, αρχίζει να εξασθενεί και να συρρικνώνεται εδαφικά ως την πλήρη κατάλυσή του, το κουτσοβλαχικό στοιχείο ακολούθησε τη μοίρα του, σύνδεσε με τον υπόλοιπο Ελληνισμό τους πόθους και τα οράματα για εθνική αναγέννηση και συμμετείχε ολόψυχα στους αγώνες για λευτεριά. Παράλληλα συνέχισε, κάτω από τη νέα κατάσταση, τη δημιουργική οικονομική και πολιτιστική του πορεία, όπως ήδη αναφέραμε.

Στα 1430, λίγο μετά την κατάληψη της Θεσσαλονίκης από τους Τούρκους, οι Βλάχοι του Μετσόβου απέσπασαν κιόλας τα πρώτα προνόμια. Ο σουλτάνος, θέλοντας να εξασφαλίσει το πέρασμα από τη Θεσσαλία στην Ήπειρο μέσω των διαβάσεων του Ζυγού, παραχωρεί στους Μετσοβίτες το δικαίωμα να συγκροτήσουν το αρματολίκι του Ζυγού, το πρώτο που αναγνώρισαν επίσημα οι Τούρκοι. Ταυτόχρονα απέσπασαν ουσιαστικά προνόμια τα οποία επεκτάθηκαν στους Καλαρύτες και στο Συρράκο και διατηρήθηκαν για πενήντα χρόνια. Η πρόοδος που σημειώθηκε την περίοδο αυτή στα τρία αυτά χωριά τράβηξε την προσοχή των ληστοσυμμοριτών της περιοχής και πολλές φορές τα χωριά απειλήθηκαν. Με επιδέξιο πολιτικό χειρισμό τότε οι Μετσοβίτες κατάφεραν να υπαχθούν διοικητικά απευθείας στη μητέρα του σουλτάνου (τη Βαλιντέ σουλτάνα) και πέτυχαν έτσι να συγκροτή-

σους στη χώρα τους ένα είδος δημοκρατικού πολιτεύματος που με ελεύθερες εκλογές ανεδεικνυε τους τοπικούς άρχοντες.

Όμως τέτοιου είδους διευκολύνσεις και προνομιακή μεταχείριση σε καμιά περίπτωση δεν ξεγελούσαν τους Κουτσόβλαχους και πάντοτε στόχο τους είχαν την εθνεγερσία. Έτσι πλαισιώναν κάθε επαναστατικό κίνημα που ξεσπούσε. Το 1611 ο αβδελιώτικης ίσως καταγωγής μητροπολίτης Λαρίσης Διονύσιος, ο επονομαζόμενος Φιλόσοφος, κάνει την πρώτη σοβαρή προσπάθεια αποτίναξης του τουρκικού ζυγού. Με ένοπλο σώμα που αποτελούταν κυρίως από Βλάχους επιτίθεται κατά των Ιωαννίνων. Χάνει όμως τη μάχη, συλλαμβάνεται και γδέρνεται ζωντανός. Μετά την εξέγερση αυτή οι Τούρκοι εξαπολύουν φοβερούς διωγμούς σε όλα τα μέρη που βοήθησαν το μητροπολίτη. Τότε μαρτύρησε κι ο Μετσοβίτης νεομάρτυρας Νικόλαος στα Τρίκαλα.

Γύρω στα μέσα του 17ου αιώνα αρχίζουν να φρουτώνουν οι αυθαιρέσεις των σπαχιδών στις οθωμανικές επαρχίες. Σε όλη τη Μακεδονία και στην Ήπειρο παρατηρούνται πολλές αναστατώσεις και διαλύονται αρκετές κοινότητες. Τα βλακοχώρια όμως της περιοχής του Μετσόβου για μια ακόμα φορά κατορθώνουν να ανανεώσουν τα προνόμιά τους για 150 περίπου χρόνια. Ο αρχισέλιγκας του Μετσόβου Κυριάκος Φλόκας πρόσφερε προστασία στο μέγα βεζύρη Αχμέτ Κιοπροουλού, όταν αυτός συκοφαντημένος είχε χάσει την εμπιστοσύνη του σουλτάνου. Όταν μετά από λίγο ο μέγας βεζύρης αποκαταστάθηκε στα μιάτια του σουλτάνου και επέστρεψε στην Πόλη για να ξαναπάρει τη θέση του δε λησμόνησε την προστασία του Φλόκα. Τον κάλεσε κοντά του αλλά εκείνος δε θέλησε να εξαργηρώσει για τον εαυτό του την εύνοια του μεγάλου βεζύρη. Ζήτησε σουλτανικό φερμάνι με το οποίο ολόκληρη η Χώρα Μετσόβου που περιλάμβανε και τα γύρω χωριά: Ανήλιο, Μαλακάσι, Βοιτονόσι, Δερβεντίστα, Μηλιά και Κουτσούφλιανη γινόταν αυτόνομη και μπορούσε να παρέχει άσυλο στους καταδιωκόμενους. Αυτά τα εξαιρετικά προνόμια είχαν ανυπολόγιστη εθνική σημασία όχι μόνο για τη Χώρα Μετσόβου αλλά και για όλη την ευρύτερη περιοχή. Την ίδια κινητικότητα για τη δημιουργία προβλημάτων στον κατακτητή και την προστασία του πληθυσμού από τις αυθαιρέσεις των τούρκων αξιωματούχων δέχονται όλα τα βλακοχώρια της Ηπείρου και της κεντροδυτικής Μακεδονίας. Αναφέρουμε τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις:

- Ο αρχιεπίσκοπος Γιάννης Καρακάς Παπάζογλου από τη Νέβεσκα με εικοσιπέντε περίπου άτομα, ανάμεσά τους Πισοδερμίτες και Κλεισουριώτες, λήστεψε έναν Τούρκο στον καζά της Κομοτηνής όπως μαθαίνουμε από έγγραφο του ιεροδικείου Μοναστηρίου που χρονολογείται στο δεύτερο μισό του 17ου αιώνα.

• Ο Γιώτης Μποτσιώκας και ο Νικόλαος Δούβλης από τη Βοβούσα. Ο πρώτος υπήρξε οπλαρχηγός που έδρασε στην Ήπειρο και στη Θεσσαλία και εκτελέστηκε από τους Τούρκους. Ο δεύτερος έδρασε την εποχή του πατέρα του Αλή πασά και με την παλικαριά του έσωσε τα Ζαγοροχώρια από τις λεηλασίες των Τουρκαλβανών.

• Την ίδια αυτή εποχή έγινε γνωστός για τη δράση του εναντίον των Τουρκαλβανών ένας ακόμα μαχητής της ελευθερίας, ο Σαμαριναίος Γιάννης του παπά, ο Θρυλικός Γιάννης Πρίφτης. Γύρω στα μέσα του 18ου αιώνα καταδίωξε πίσω στο Τεπελένι από τη Σαμαρίνα και το Κεράσοβο τον Βελή πασά, πατέρα του Αλή πασά των Ιωαννίνων. Τόσο μεγάλος ήταν ο τρόμος που προκαλούσε μεταξύ των Αλβανών, ώστε για πολλά χρόνια οι αλβανίδες μάνες φοβέριζαν τα παιδιά τους με το όνομά του.

Οι αγώνες των Σαμαριναίων εναντίον των Τουρκαλβανών συνεχίστηκαν και μετά τον ηρωικό θάνατο του Γιάννη Πρίφτη, με αποκορύφωμα τη δολοφονία του Αλβανού λήσταρχου της περιοχής Ισμαήλ. Ο θάνατός του απαθανατίστηκε στο ακόλουθο τραγούδι που τραγουδιέται ακόμη και σήμερα στον τρανό χορό (Τσιάτσιο) που σπίνεται το Δεκαπενταύγουστο στο πανηγύρι της Παναγιάς:

*Δε σ' άρεζε Σμαίλαγα, Φούρκα κι Σαμαρίνα
μόν' γύριβις κι στου Ντουσκό να πας αρματουμένους.
- Σμαίλα, ρίξι τ' άρματα, Σμαίλα, ξαρματώσου.
- Ιγώ 'ιμι 'νας Σμαίλαγας στουν κόσμου ξακουσμένους.*

Κι ενώ πλησιάζει το τέλος του 18ου αιώνα όλο και πληθαίνουν οι προσπάθειες για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού. Όλους αυτούς τους πόθους και τις προσδοκίες έμελλε να συνοψίσει και να εκφράσει ο μεγάλος βάρδος του '21, ο κορυφαίος εκπρόσωπος του νεοελληνικού διαφωτισμού, ο Ρήγας Βελεστινλής, θλακόφωνος Έλληνας από το Βελεστίνο. Ο Ρήγας συνδύασε τη θεωρητική ενασχόληση με την έντονη δράση, το ενδιαφέρον για τη γνώση με την έντονη ροπή προς την πολιτική. Διανοούμενος με σαφείς πολιτικές επιδιώξεις ενδιαφέρεται αρχικά να φωτίσει τον Ελληνισμό με το συγγραφικό και μεταφραστικό του έργο. Γρήγορα περνάει στην οργανωτική και επαναστατική δράση. Τελικά επισφράγισε με το θάνατό του την προσπάθεια για το φωτισμό και λευτεριά του γένους. Η πολιτική και εθνική δράση του Ρήγα ξεπερνάει τα όρια ενός απλού δασκάλου του γένους. Αποτελεί μια παριβαλκανική πολιτική φυσιογνωμία η οποία συνέλαβε το σχέδιο να εξεγείρει όλους τους υπόδουλους λαούς της Βαλκανικής εναντίον του κοινού τυράννου, των Τούρκων. Πρώτος αυτός συνέλαβε την ιδέα μιας

παμβαλκανικής ομοσπονδίας με κυρίαρχο το ελληνικό στοιχείο, η οποία θα αντικαθιστούσε την οθωμανική αυτοκρατορία.

Το φλογερό κίρυγμα του Ρήγα μίλησε στις καρδιές όλων και ο ηρωικός θάνατός του, που επισφράγισε την επαναστατική του δράση, έσπρωξε πολλούς να ακολουθήσουν το δρόμο που εκείνος είχε ανοίξει. Το ξεκίνημα του 19ου αιώνα βρίσκει τους βλαχόφωνους Έλληνες στην πρωτοπορία για το ξεκίνημα της επανάστασης.

Ένας από τους επαναστάτες αυτής της εποχής είναι ο αβδελλιώτικης φ-σως καταγωγής Νικοτσάρας, ο οποίος με τις παράτολμες και θουελλώδεις πολεμικές επιχειρήσεις εναντίον των κατακτητών αποτελεί επιβλητικό παράδειγμα αρχηγού ομάδων καταδρομών. Πολύ νωρίς υψώνεται πάνω από τις περιορισμένες φιλοδοξίες των οπλαρχηγών για την κατοχή ενός αρματολικιού και αποβλέπει στο κοινό συμφέρον του Έθνους. Αρνεύται κάθε συμβιβασμό με τον τύραννο της Ηπείρου Αλή πασά, αποσύρεται από τον Όλυμπο στις Βόρειες Σποράδες με 700 παλικάρια και αρχίζει έναν αμειλικτον αγώνα στην ξηρά και στη θάλασσα εναντίον των κατακτητών. Σε συνεννόηση με τους Ρώσους συνέλαβε το παράτολμο σχέδιο να διασχίσει ολόκληρη τη Βαλκανική και να ενωθεί με τα ρωσικά στρατεύματα της Βλαχίας με σκοπό να αναταράξει και να ξεσηκώσει τους χριστιανούς ραγιάδες. Η προσπάθειά του όμως δεν είχε αίσιο τέλος καθώς στη Ζίχνα των Σερρών οι Τούρκοι του έκοψαν το δρόμο και αποδεκάτισαν το ανταρτικό του σώμα.

Την ίδια εποχή έχουμε άλλη μια θυσία στο βωμό της λευτεριάς, το μαρτύριο του νεομάρτυρα Δημητρίου από τη Σαμαρίνα. Το 1808 οι αδελφοί Βλακαβαίοι, ο παπα - Θύμιος και ο Θεωδώρακης, γόνοι αρματολικής οικογένειας, ξεσηκώθηκαν εναντίον των καταπιεστών δερβεναγάδων και άρχισαν να τους εξοντώνουν. Ο παπα - Θύμιος Βλαχάβας σε συνεννόηση με τους Μετσοβίτες προσπάθησε να καταλάβει τα στενά Μετσόβου και Καλαρυτών για να εμποδίσει τον Αλή πασά να περάσει με το στρατό του στη Θεσσαλία. Το σχέδιό του δεν πέτυχε και ο παπα - Θύμιος μετά από μεγάλη μάχη έξω από την Καλαμπάκα αναγκάστηκε να υποχωρήσει στον Όλυμπο. Ένας από τους στενούς του συνεργάτες υπήρξε ο μοναχός Δημήτριος από τη Σαμαρίνα. Καταγγέλθηκε ότι κίρυττε την εξέγερση και τον έφεραν μπροστά στον Αλή αλυσσοδεμένο. Ο Δημήτριος βασανίστηκε σκληρά για να καταδώσει τους συντρόφους του και να εξομώσει, αλλά έμεινε έως το θάνατό του σταθερός στην πίστη του και κέρδισε το στέφανο του μαρτυρίου.

Το ξέσπασμα της ελληνικής επανάστασης βρίσκει τους βλαχόφωνους Έλληνες μισημένους στους σκοπούς της Φιλικής Εταιρείας και έτοιμους να δώσουν χρίματα και αίμα για τον ιερό της σκοπό. Πολλά είναι τα γνωστά παραδείγματα συμμετοχής των Βλάχων σε στρατιωτικά αποσπάσματα κλεφτοκαπειταναίων.

Και πρώτα - πρώτα ο αγώνας και η θυσία του Γεωργάκη Ολύμπιου από το Λιβάδι και του Γιάννη Φαρμάκη από το Μπλάτσι. Μετά την αποτυχημένη προσπάθεια του Αλέξανδρου Υψηλάντη να ξεσηκώσει τις παραδουνάβιες ηγεμονίες σε επανάσταση και την ήττα του στο Δραγατσάνι, ο αγώνας περιορίστηκε στα βουνά της Μολδοβλαχίας. Τελικά οι δυο οπλαρχηγοί, μετά από αρκετή περιπλάνηση, κλείστηκαν στη Μονή του Σέκου, όπου γράφτηκε ο τραγικός επιλογος των επαναστατικών γεγονότων των παραδουνάβιων ηγεμονιών. Αποκλεισμένοι εκεί ο Γεωργάκης Ολύμπιος και ο Γιάννης Φαρμάκης έγραψαν μαζί με τα παλικάρια τους μια από τις πιο ένδοξες σελίδες του Αγώνα. Ο Ολύμπιος, όταν οι Τούρκοι μπήκαν στο κωδωνοστάσιο, όπου βρισκόταν με τους συμπολεμιστές του, έβαλε φωτιά και τινάχτηκαν όλοι στον αέρα. Ο Φαρμάκης αντιστάθηκε μέσα στη μονή για 14 ακόμη μέρες με τους άνδρες τους, αλλά αναγκάστηκε να παραδοθεί. Οδηγήθηκε στην Κωνσταντινούπολη, όπου βασανίστηκε και αποκεφαλίστηκε.

Οι δύο οπλαρχηγοί της έσχατης αυτής μάχης υπήρξαν άξιοι της αποστολής τους. Ο ένας, ο Γεωργάκης Ολύμπιος, περιβλήθηκε δίκαια με το φωτοστέφανο του θρύλου. Γεννημένος στο Βλαχολίβαδο του Ολύμπου έζησε αφιερωμένος στους αγώνες για την απελευθέρωση του Έθνους. Ευτύχησε να έχει θάνατο αυθεντικού ήρωα και να εκπληρώσει ό,τι έγραφε σε επιστολή του στον Αλέξανδρο Υψηλάντη: «'Υπόσχομαι νά αγωνισθώ ως τίν ύστερηνίην ρανίδα τοῦ αίματός μου, χωρίς ποτέ νά μέ δειλιάση καμία άνθρωπος περίσσις».

Ο άλλος, ο Γιάννης Φαρμάκης, Βλάχος από το Μπλάτσι της Μακεδονίας, αγωνίστηκε άοκνα και αυτός με πίστη και συνέπεια για την απελευθέρωση του Έθνους. Δεν ευτύχησε να πεθάνει την ώρα που αγωνιζόταν ως ήρωας. Πέθανε, όπως και οι τελευταίοι σύντροφοί του, ως μάρτυρας του Αγώνα.

Πιστοί στην παράδοση των δύο αυτών πρωτομαρτύρων του αγώνα της ανεξαρτησίας οι Βλάχοι από όλα τα μέρη της επαναστατημένης πια Ελλάδας συμμετέχουν με κάθε τρόπο στην έννοια εξέγερση:

- Κουτσόβλαχοι της περιοχίας Σερρών πολεμούν στο πλευρό του Εμιμανουήλ Παπά που κήρυξε την επανάσταση στη Χαλκιδική.

- Βλάχοι από την περιοχή της Νάουσας με οπλαρχηγούς, όπως ο Ζαφειράκης, πρωτοστάτησαν στην κήρυξη της επανάστασης στον Όλυμπο και στη Νάουσα.

- Σαμαριναίοι, Αβδελιώτες κι άλλοι Βλάχοι της Πίνδου φθάνουν έως το Μεσολόγγι και παίρνουν μέρος στην πολιορκία και στην ηρωική του έξοδο. Από τότε μύλλων σώζεται και το ξακουστό και θρυλικό τραγούδι: «Ε-σεις, παιδιά βλαχόπουλα, παιδιά της Σαμαρίνας».

Με το τέλος του αγώνα της ανεξαρτησίας και τη δημιουργία του πρώτου ελληνικού κράτους ο αγώνας των κλεφταρματολών της Πίνδου, του Ολύμπου και της Μακεδονίας δεν επρόκειτο να δικαιωθεί. Η Θεσσαλία έπρεπε να περιμένει άλλα 60 χρόνια, ενώ η Ήπειρος και η Μακεδονία 90 χρόνια μέχρι την προσάρτησή τους στον κορμό του ελληνικού κράτους. Οι προσπάθειες όμως για λευτεριά δε σταμάτησαν ούτε για μια στιγμή. Μια αφορμή για εξέγερση δόθηκε με τον κριμαϊκό πόλεμο που αποτέλεσε μια νέα πολύ σοβαρή κρίση του ανατολικού ζητήματος.

Ένα χρόνο μετά την έναρξη του πολέμου, στα 1854, εμφανίζονται στην κεντρική Ελλάδα επαναστατικές κινήσεις. Ο Θεόδωρος Γρίβας εισβάλλει με το ένοπλο σώμα του στην Ήπειρο και δέχεται πρόσκληση των Μετσοβιτών να σπεύσει σε βοήθειά τους. Κυριεύει το Μέτσοβο «εν ονόματι της επαναστάσεως» και οι Μετσοβίτες ορκίζονται να προσφέρουν το πιαν για την εθνική υπόθεση. Ο στρατάρχης όμως των Ιωαννίνων Αβδής πασάς με την υποστήριξη και των Αγγλογάλλων οδεύει εναντίον του. Παρά την αντίσταση των ανταρτικών σωμάτων του Γρίβα και των Μετσοβιτών Σαρακιώτη, Βοϊλά και Παλμούτσι, οι Τούρκοι μπήκαν στο Μέτσοβο και διέπραξαν φοβερούς βανδαλισμούς. Την τελευταία στιγμή αποφεύχθηκε η ολοκληρωτική καταστροφή. Μέχρι και σήμερα η ντόπια προφορική παράδοση μιλάει γι' αυτή την τρομερή καταστροφή που τη συνοψίζει σε δυο λέξεις: «ο χαλασμός του Γρίβα». Είναι ακόμα πολύ χαρακτηριστικοί οι στίχοι με τους οποίους η δημοτική μας μούσα θρήνησε την καταστροφή αυτή:

*Σ' όλο τον κόσμο ξαστεριά, σ' όλο τον κόσμο ήλιος
και στο καπμένο Μέτσοβο όλο καπνός και φλόγες.
Το χτύπησαν, το πάτησαν τ' Αβδή πασά τ' ασκέρια.
Εννιά κλιμάδες ήτανε κι οχτώ κλιμάδες μπήκαν.*

Δυο μήνες αργότερα, το Μάιο του 1854, μια άλλη εκατόμηνη έμελλαν να δώσουν οι βλαχόφωνοι Έλληνες θυσία στο βωμό της Λευτεριάς. Πρόκειται για τη μάχη της Φιλουριάς. Στο επαναστατικό κίνημα της περιοχής Γρεβενών δεσπόζει η μορφή του καπετάν Θόδωρου Ζιάκα. Σαμαριναίοι κτηνοτρόφοι με τις οικογένειές τους, συνοδευόμενοι και από λίγους Αβδελιώτες και Περιβολιώτες, ακολουθώντας το συνηθισμένο τους δρόμο από τα χειμαδιά προς τα βουνά, κατασκίνωσαν κοντά στο Καρπερό. Εκεί τους περιήμενε ο Μεχμέτ αγάς των Γρεβενών και τους ζήτησε καράτσι. Οι Βλάχοι ενθαρρυμένοι από τη γενικότερη επαναστατική δραστηριότητα του καπετάν Ζιάκα αρνήθηκαν. Έτσι άρχισε μια άνιση μάχη μεταξύ των όπλων σχεδόν κτηνοτρόφων με τους πάνοπλους Τούρκους. Κι έγινε «της Φιλουριάς». Εκ-

φραστικό το σχετικό δημοτικό τραγούδι απαθανάτισε με λιτό τρόπο το κα-
λασμό:

Άνοιξ' ο γάβρος κι η οξυά κι ίσκιωσαν τα λημέρια
βγήκαν οι Βλάχοι στα βουνά, οι Βλάχοι Σαρμανιώτες,
βγήκαν τα λάια πρόβατα με τ' αργυρά κουδούνια,
βγήκε κι ο γερο - Ακαρμος, ο γερο-Χατζημάτης,
πού 'ταν στους Βλάχους αρχηγός, με δώδεκα ταράφια.
Απ' το Πραιτώρι κίνησε, στη Διμνίτσα φτάνει
κι οι Τούρκοι τον αντάμωσαν στις Φιλουριάς τη στράτα.
Γιόμισ' ο τόπος αίματα, γιόμισε και κεφάλια.
Κλαίνε οι μάνες για παιδιά και τα παιδιά για μάνες.

Μια άλλη ευκαιρία την οποία δεν άφησαν ανεκμετάλλευτη οι βόρειοι Έλληνες προκειμένου να κερδίσουν την ανεξαρτησία τους ήταν η ρωσοτουρκική κρίση του 1875 - 78. Σημειώνονται την περίοδο αυτή μια σειρά επαναστατικά κινήματα στη Θεσσαλία, Ήπειρο και Δυτική Μακεδονία. Σκοπό τους είχαν να εμφανίσουν την ελληνική παρουσία στη διαφιλονικούμενη επαρχία με τέτοιο τρόπο, ώστε οι άλλες ευρωπαϊκές δυνάμεις να συνειδητοποιήσουν τη σημασία και τη ζωτικότητα του ελληνικού παράγοντα στην περιοχή και να αντιδράσουν στη σχεδιαζόμενη από τους Ρώσους ενσωμάτωσή της στη Μεγάλη Βουλγαρία. Στις γενικότερες κινητοποιήσεις της περιοχής του Ολύμπου και των Πιερίων πήραν πολύ ενεργό μέρος οι βλαχόφωνοι της περιοχής. Από τις ηγετικές μορφές της επαναστατικής κίνησης στην περιοχή του Κολινδρού κοντά στην Κατερίνη πρέπει να αναφέρουμε τον Αβδελλιώτη Παύλο Μπαντραλέξη, ο οποίος αναδείχθηκε ο αρχηγός των Βλάχων του Βερμίου. Ο Μπαντραλέξης μαζί με τον επίσκοπο Κίτρος Νικόλαο ήταν μισημένος στην «Αδελφότητα» η οποία είχε συσταθεί στην Αθήνα με σκοπό την οργάνωση της επανάστασης στη Μακεδονία. Το Φεβρουάριο του 1878 οι δυο ήρωες πατριώτες κήρυξαν την επανάσταση στην Πιερία με την ύψωση της ελληνικής σημαίας στον Κολινδρό. Ένωσαν τις δυνάμεις τους με τα άλλα ανταρτικά σώματα της περιοχής και με τη γενική κινητοποίηση όλων των χωριών όλη σχεδόν η περιοχή από τον Πηνειό μέχρι τον Αλιάκιμονα περιήλθε πρόσκαιρα στον έλεγχο των επαναστατών.

Το 1878 θεωρείται ότι αποτελεί την πραγματική αφετηρία του Μακεδονικού Αγώνα, μια από τις πιο χρυσές σελίδες της ελληνικής ιστορίας. Το 1876 η ομάδα των Μακεδόνων που ιδρύει τη «Νέα Φιλική Εταιρεία» για να αντιμετωπίσει τις πρώτες ένοπλες επιθέσεις των βουλγάρων κομιτατζήδων αποτελείται στην πλειοψηφία της από βλαχόφωνους με προεξάρχοντα

τον Αναστάσιο Πηχεώνα από την Αχρίδα. Ταμίας και χρηματοδότης της Εταιρείας είναι ο Αναστάσιος Τσίρλης, πλούσιος έμπορος από το Νυμφαίο. Ο Τσίρλης σε συνεργασία με τον επίσης Νεβεσκιώτη οπλαρχηγό Ζιούρκα και μέσω της εμπορικής εταιρείας του «Φίλιππος» μεταφέρει όπλα και πολεμοφόδια στα πρώτα ανταρτικά σώματα της Μακεδονίας.

Η «Νέα Φιλική Εταιρεία» βοήθησε στην οργάνωση της επανάστασης του 1878 στην περιοχί Καστοριάς - Κοζάνης ως συνέχεια της εξέγερσης στον Όλυμπο και στα Πιέρια. Η καλή οργάνωση της εταιρείας είχε ως αποτέλεσμα τη γρήγορη εξάπλωση της επαναστατικής δράσης από την Κοζάνη και την Καστοριά έως το Μοναστήρι και την Αχρίδα. Σημαντική υπήρξε η δράση των κουτσοβλάχων οπλαρχηγών Βασιλείου Ζιούρκα από το Νυμφαίο, Καταραχιά από τη Σαμαρίνα, Μανθόπουλου και Καραγιάννη.

Η δράση της «Νέας Φιλικής Εταιρείας» προδόθηκε στο βαλί του Μοναστηρίου και έγιναν συλλήψεις και προσαγωγή σε δίκη πολλών σημειώτων στελεχών, όπως του Αναστασίου Πηχεώνα, του προέδρου της, του γιαιτρού Ιωάννη Αργυρόπουλου από την Κλεισούρα, του Αναστασίου Τσίρλη και του προεστού Μίχα Μπουτάρη από τη Νέβεσκα. Άλλοι αι' αυτούς φυλακίστηκαν και εξορίστηκαν, άλλοι όμως αντιμετώπισαν την κατάσταση με την οικονομική τους υπεροχή και τη διπλωματική τους ευστροφία.

Οι επαναστάσεις στις υπόδουλες περιοχές του Ελληνισμού κατά το 1878 έσβησαν τελικά η μια μετά την άλλη. Αν κριθούν μόνο από την περιορισμένη σκοπιά των στρατιωτικών στόχων που όφειλαν να πετύχουν, τα αποτελέσματά τους υπήρξαν περιορισμένα. Η κρίση της Ιστορίας θα δικαιώσει όμως το αίμα που χύθηκε, τις καταστροφές που προξενήθηκαν και τις οικονομικές θυσίες που απαιτήθηκαν. Χωρίς τις επαναστάσεις αυτές δε θα καταγραφόταν έγκαιρα η ελληνική αντίδραση στους κινδύνους που περιέκλειαν για τη Μακεδονία οι όροι της συνθήκης του Αγίου Στεφάνου. Η συμμετοχή των βλαχόφωνων Ελλήνων και στην κρίσιμη αυτή φάση του εθνικού ζητήματος στάθηκε όπως είπαμε αποφασιστική.

Η πολιτική και πολεμική εμπειρία που αποκτήθηκε από τους Βλάχους την περίοδο αυτή (1875 - 1878) στάθηκε μια από τις βασικές αιτίες της αποτυχίας της ψευτοεπανάστασης του Ίλιντεν στα 1903. Τα σχέδια των επαναστατών προέβλεπαν τον προσεταιρισμό ή την εξόντωση του κουτσοβλαχικού στοιχείου που αποτελούσε την πιο δυναμική παρουσία στο χώρο της βορειοδυτικής Μακεδονίας. Η επίθεση κατά των βλαχόφωνων χωριών Κλεισούρας, Νέβεσκας και Κρουσόβου αποτελούσε μια από τις κορυφαίες εκδηλώσεις της ψευτοεπανάστασης διότι η συμμετοχή ή η αποχή των βλαχόφωνων Ελλήνων θα έπαιζε καθοριστικό ρόλο στην όλη εξέλιξή της. Από τα τρία χωριά η Κλεισούρα και το Νυμφαίο απέκρουσαν δυναμικά τόσο τη βουλγαρική πρόκληση όσο και την εκδικητικότητα των Τούρκων. Το Κρού-

σοβο, που έπεσε στην παγίδα, καταστράφηκε από τους επαναστάτες και τις τουρκικές αρχές. Η στάση του Νυμφαίου και της Κλεισούρας διαφύλαξε και τα άλλα χωριά από την απάτη και με τον τρόπο αυτό απέτρεψε τα καταχθόνια σχέδια των ψευτοεπαναστατών.

Κατά τη διάρκεια της ένοπλης φάσης του Μακεδονικού Αγώνα η προσφορά των βλαχόφωνων Ελλήνων υπήρξε επίσης σημαντική. Πλαισίωσαν όλα τα ανταρτικά σώματα που μάχονταν ενάντια στους βούλγαρους κομιτατζίδες και στους ρουμανόφιλους υποστηρικτές τους. Το Νυμφαίο ορίζεται από τον ίδιο τον Παύλο Μελά «διευθύνον κέντρον» του Μακεδονικού Αγώνα και πολλοί βλαχόφωνοι συμμετέχουν σε επιτροπές ή στα ανταρτικά σώματα ή γίνονται οδηγοί και τροφοδότες. Πλούσιοι βλάχοι έμποροι, όπως η αρχοντική οικογένεια του Μιχαηλίδη (Τσίρλη), με την ισχυρή επιρροή τους στις τουρκικές αρχές αποτελούν ένα πραγματικό πνεύμονα του Μακεδονικού Αγώνα με απεριόριστη προσφορά μέχρι τη λήξη του.

Την ίδια αυτή εποχή που η Μακεδονία είχε μετατραπεί σε μίλο της έριδας μεταξύ όλων των βαλκανικών κρατών εμφανίζεται και ανδρώνεται η ρουμανική προπαγάνδα. Είναι αλήθεια και αποτελεί πίστη του κάθε βλαχόφωνου Έλληνα ότι ο βασικός λόγος της παρακμής των Κουτσοβλάχων, εκτός από τις ιστορικές συγκυρίες, στάθηκε η ρουμανική προπαγάνδα μέχρι τα τέλη του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Ο λόγος είναι ο εξής: Οι ενέργειες της ρουμανικής προπαγάνδας είχαν ως αποτέλεσμα να θέσουν σε αντιπαράθεση τους βλαχόφωνους πληθυσμούς όχι μόνο με τους ελληνόφωνους, αλλά να εισχωρήσει η αντιπαράθεση αυτή μέσα στις κουτσοβλαχικές κοινότητες, στις οικογένειες και στους συγγενείς με αποτελέσματα, πολλές φορές, τραγικά και για τις δυο πλευρές και κατά συνέπεια για το σύνολο του βλαχόφωνου πληθυσμού. Χωριά διασπάστηκαν σε ρουμανίζοντες και γραικομιάνους, οικογένειες χωρίστηκαν στα δυο, συνέταιροι τα χάλασαν, προξενιά διαλύθηκαν, γενικά τίποτε καλό δεν προέκυψε για τους Βλάχους. Ακόμη η κατάσταση αυτή συντέλεσε ώστε πολλοί βλαχόφωνοι, για να μην ταυτιστούν με τους ομόγλωσσούς τους ρουμανίζοντες, να επιβάλουν την αυτοκλειστική χρήση της ελληνικής γλώσσας στις οικογένειές τους και να θεωρήσουν επιζήμια και μάταιη τη χρήση της βλάχικης γλώσσας και ακόμα πιηγή δυσχερειών στην κοινωνική και επαγγελματική τους ζωή. Η τεχνική έξαρση των πολιτικών προστριβών λειτούργησε αντίστροφα για το κουτσοβλαχικό στοιχείο, δηλαδή όχι μόνο δεν καλυτέρευσε τη ζωή του, αλλά ταυτόχρονα επισώρευσε προβλήματα και οδύνησε πρόωρα σε παρακμή τους Βλάχους.

Η σύλληψη της ιδέας του προσιλιτισμού των Βλάχων της Μακεδονίας στην εθνικιστική ρουμανική ιδέα υπήρξε μέρος της γενικότερης μεγαλοϊδεατικής κίνησης των Ρουμάνων η οποία είχε στόχο την ισχυροποίηση της δι-

πλωματικής θέσης της Ρουμανίας στο βαλκανικό χώρο. Με τον προσηλυτισμό των Κουτσοβλάχων της Μακεδονίας δεν επιδίωκαν σοβαρά τη σύμπτυξη αυτοτελούς παροικίας, όπως δολίως διέδιδαν. Ήξεραν πολύ καλά ότι αυτό για πολλούς λόγους δε μπορούσε να γίνει. Πιο πολύ τους ήθελαν για να τους χρησιμοποιήσουν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων ως όπλο για να κερδίσουν δικά τους οικονομικά και πολιτικά οφέλη.

Τα μέσα που χρησιμοποίησε η ρουμανική προπαγάνδα ήταν εξίσου ισχυρά και δολερά με τον ένοπλο αγώνα των βουλγάρων κομιτατζίδων. Χρησιμοποίησε το κρηματισμό ως κύριο όπλο και τη στρατολόγηση των φτωκών αλλά προικισμένων νέων που έστειλε ως υπότροφους για σπουδές στη Ρουμανία όπου γίνονταν τελικά γενίτσαροι κατά του Ελληνισμού.

Ευτυχώς το πολιτικό αισθητήριο των Κουτσοβλάχων αντιλήφθηκε νωρίς τη μακροπρόθεσμη και υποχθόνια στρατηγική της ρουμανικής προπαγάνδας και αντιστάθηκε. Οι επιτυχίες της κίνησης αυτής υπήρξαν δυσανάλογες προς την προσπάθεια που καταβλήθηκε. Κατέληξε σε αποτυχία αν λάβει κανείς υπόψη του τους σκοπούς που επιδίωκε. Στάθηκε όμως δυστυχώς ικανή να αποτελέσει την αρχή της παρακμής και της αποδυνάμωσης του βλαχόφωνου Ελληνισμού. Ο σημαντικότερος λόγος της αποτυχίας της στάθηκε το γεγονός ότι οι βλαχόφωνοι είχαν ταυτίσει την μοίρα τους με την τύχη του υπόλοιπου Ελληνισμού και αποτελούσαν το σκελετό των πιο δυναμικών στοιχείων του αλύτρωτου Ελληνισμού κυρίως στο χώρο όπου έδρασε η προπαγάνδα. Αυτός ακριβώς ήταν ο λόγος για τον οποίο η ρουμανική προπαγάνδα προσέκρουσε σε σκληρούς αντιπάλους αποφασισμένους να αγωνιστούν - έστω και αβοήθητοι και παρά τις αντικειμενικές δυσκολίες - με όλες τις ηθικές και υλικές τους δυνάμεις για να ματαιώσουν τα σχέδιά της.

Με το τέλος των βαλκανικών πολέμων του 1912-13 η ιστορία της Ηπείρου και της Μακεδονίας, όπου κυρίως κατοικούσαν οι βλαχόφωνοι Έλληνες, συμπλήρωσε έναν μεγάλο κύκλο που είχε ανοίξει το 14ο αιώνα με την κατάκτηση της περιοχής από τους Τούρκους και έκλεισε με την οριστική κατάργηση της κυριαρχίας τους. Κατά κάποιον τρόπο, μετά την απελευθέρωση το πολιτικό μέλλον της περιοχής προσδιορίστηκε από το ιστορικό παρελθόν και την πολυεθνική σύνθεση του πληθυσμού της. Η λύση που δόθηκε μετά από τόσους σκληρούς στρατιωτικούς και διπλωματικούς αγώνες σφουρα δεν καλύπτει τις λαχτάρες και τα όνειρα του Ελληνισμού. Μπορεί όμως να θεωρηθεί ως η μόνη ευδεδειγμένη και ρεαλιστική λύση και μερική δικαίωση των αγώνων του πληθυσμού της περιοχής που γράφθηκαν με αίμα κατά το Μακεδονικό Αγώνα και τις προηγούμενες επαναστάσεις. Ένα κομμάτι της «ιστορικής» Μακεδονίας των κλασικών χρόνων παρέμεινε μέσα στη σερβική και βουλγαρική περιοχή και μαζί του ένα πολύ ζωντανό τμήμα του Ελληνισμού, μάλιστα του βλαχόφωνου (στο Μοναστήρι, το Κρούσοβο, το

Μεγάροβο κ.ά.). Η λωρίδα αυτής της μακεδονικής γης θα πρέπει να θεωρηθεί το τίμημα του Ελληνισμού - ελληνόφωνου, βλαχόφωνου και σλαβόφωνου - στην ανάγκη ειρήνευσης του βαλκανικού χώρου και της ειρηνικής συνύπαρξης των λαών της χερσονήσου η οποία δίκαια είχε αποκληθεί «πυριτιδαποθήκη της Ευρώπης».

Οι Βλάχοι γρήγορα συμβιβάστηκαν και με τη νέα αυτή πραγματικότητα. Οι κατοπινές όμως πολεμικές περιπέτειες (μικρασιατική εκστρατεία, ελληνοϊταλικός πόλεμος, εμφύλιος), η μεταπολεμική αστυφιλία, οι επιγαμίες με μη Βλάχους, το κυριότερο όμως η πάντα εύκολη προσαρμογή των Κουτσοβλάχων στις νέες και ευνοϊκότερες συνθήκες ζωής αποδυνάμωσαν τους ορεινούς οικισμούς και τα περισσότερα ορεινά χωριά εγκαταλείφθηκαν. Τα τελευταία μόλις χρόνια αρχίζει μια νέα επιστροφή των Βλάχων στα χωριά τους όπου ξαναχτίζουν τα σπίτια τους, μια επιστροφή όμως που έχει καθαρά παραθεριστικό και πρόσκαιρο χαρακτήρα.

Στα περιορισμένα χρονικά όρια μιας ανακοίνωσης τα περισσότερα μένουν να ειπωθούν. Προσπαθήσαμε σε πολύ αδρές γραμμές να επισημάνουμε κάποιες πλευρές της ζωής και της δράσης των Βλάχων σε όλη τη μακρά και παρούσα τους στον ελληνικό χώρο. Σήμερα οι Βλάχοι ενταγμένοι πλήρως στον ελληνικό κορμό δεν αποτελούν μειονότητα, όπως δολίως και πάλι τελευταία τείνει να εμφανιστεί από κάποια σκοτεινά και απροσδιόριστα κέντρα. Μειονότητα αποτελεί μια πληθυσμιακή ομάδα που ζει μέσα σε μια άλλη μεγαλύτερη και δεν απολαμβάνει τα ίδια με αυτήν δικαιώματα. Κάτι τέτοιο δε συμβαίνει με τους Βλάχους. Όχι μόνο δεν αποτελούν μειονότητα στην Ελλάδα, αλλά αποτελούν την εμπροσθοφυλακή του Ελληνισμού και ίσως το δυναμικότερο κομμάτι του. Διαπρέπουν σε όλους τους τομείς της οικονομικής, κοινωνικής και πνευματικής ζωής, ως καθηγητές Πανεπιστημίου, πολιτικοί, στρατιωτικοί, υπάλληλοι της Διοίκησης, έμποροι, βιομήχανοι, επαγγελματίες, καλλιτέχνες. Μια δραστηριότητα που αθόρυβα και χωρίς πολλές τυμπανοκρουσίες βοηθάει αποφασιστικά τον Ελληνισμό να ξεπεράσει τις δύσκολες περιστάσεις που διέρχεται. Μια παρουσία που κάνει όλους εμείς να αισθανόμαστε περήφανοι και για το παρελθόν και για το παρόν μας, και να θεωρούμε τους εαυτούς μας τυχερούς που ανήκουμε σ' αυτό το βλαχόφωνο ελληνικό στοιχείο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβέρωφ - Τσοτσάς Ευάγγελος, *Η πολιτική πλευρά του Κουτσοβλαχικού ζητήματος*, 1948.
- Ανδρουλάκης Γ., *Η κουτσοβλαχική γλώσσα και η συρρίκνωση του λεξιλογίου*, Θεσσαλονίκη 1990, Μελέτες για την ελληνική γλώσσα.
- Βαλερά - Κουνάβα Ροδάνθη, *Το εκπαιδευτικό σύστημα στη Λάκκα Λώου και η ρουμανική προπαγάνδα: Η περίπτωση Παλαιοσελλίου (1840-1943)*, Κόνιτσα 1996, Πρακτικά Συνεδρίου.
- Capidan Th., *Aromâni, dialectul Aromân*, Bucuresti, 1932.
- Caragiu-Marioteanu M., *Fono-morfologie aromâna*, Bucuresti, 1968.
- Caragiu-Marioteanu M., *La Romanité sud-danubienne: L' aroumain et le Meglenoroumain*, 1972, La Linguistique 8/1.
- Caragiu - Marioteanu M., *Compendiu de dialectologie aromâna*, Bucuresti, 1975.
- Hâciu A., *Aromânii*, Focani, 1925.
- Κατσάνης Νικόλαος, *Ελληνικές επιδράσεις στα Κουτσοβλάχικα*, Θεσσαλονίκη, 1977.
- Κατσάνης Νικόλαος, Κουτσοβλάχικα τραγούδια, *Μακεδονικά*, 26 (Θεσσαλονίκη 1988).
- Κατσάνης Νικόλαος, *Ονομαστικό Νυμφαίου (Νέβεσκας)*, Θεσσαλονίκη, 1990, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών.
- Κατσάνης Νικόλαος, *Η δημιουργία βλάχικης αστικής τάξης*, Αθήνα, 1993, *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Μεσοβίτικων Σπουδών*.
- Κατσάνης Νικόλαος-Ντίνας Κωνσταντίνος, *Γραμματική της Κοινής Κουτσοβλαχικής*, Θεσσαλονίκη 1990, Αρχείο Κουτσοβλαχικών Μελετών.
- Κατσουγιάννης Τηλέμαχος, *Περὶ των Βλάχων των ελληνικών χωρών*, Θεσσαλονίκη, Α΄ 1964, Β΄ 1966.
- Κεραμόπουλος Αντώνιος, *Τι είναι οι Κουτσόβλαχοι*, Αθήνα, 1939.
- Λαζάρου Αχιλλέας, «Αρωμαυνική ανθρωπωνυμία», Β΄ *Συμπόσιο Γλωσσολογίας βορειοελλαδικού χώρου*, Θεσσαλονίκη 1983.
- Λαζάρου Αχιλλέας, *Η Αρωμαυνική και αι μετά της Ελληνικής σχέσεις αυτής. Βλάχοι*, Αθήνα, 1986 Β΄.
- Λούστας Νικόλαος, *Η ιστορία του Νυμφαίου - Νέβεσκας Φλωρίνης*, Θεσσαλονίκη, 1988.
- Lazarou Achille, *Vlachs de Grèce et Union Européenne*, Αθήνα, 1995.
- Μαρτινιανού Ιωακείμ, Μητροπολίτου Ξάνθης, *Η Μοσχόπολις*, Θεσσαλονίκη, 1957.
- Μέρτζος Νικόλαος, *Εμείς οι Μακεδόνες*, Θεσσαλονίκη, 1986.
- Νικολαΐδης Κων/νος, *Ετυμολογικόν Λεξικόν της Κουτσοβλαχικής γλώσσης*, Αθήνα, 1909.

Νικολαΐδου Ε., Η στάση της ρουμανικής προπαγάνδας στην προσάρτηση της Ηπειρο-Θεσσαλίας στην Ελλάδα, *Δωδώνη* 13 (1984).

Νικισιάκος Βασίλης - Κοκκώνης Γιώργος, Γαμήλια τραγούδια της Αετομηλίσσας: Εθιμική ένταξη και μουσικολογικός σχολιασμός, Δήμος Κόνιτσας, *Η Επαρχία Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο*, Κόνιτσα 1996, 433-456.

Ντίνας Κωνσταντίνος, «Το τοπωνυμικό της Σαμαρίνας Γρεβενών», 1980, *Μακεδονικά* 20 (Θεσσαλονίκη 1980).

Ντίνας Κωνσταντίνος, *Η κώφωση - αποβολή στα βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα και στο ΚΒ ιδίωμα της Σαμαρίνας*, Θεσσαλονίκη, 1985, Μελέτες για την ελληνική γλώσσα.

Ντίνας Κωνσταντίνος, *Το Κουτσοβλάχικο ιδίωμα της Σαμαρίνας*, Θεσσαλονίκη, 1986.

Οικονόμου Κων/νος, Συμβολή στην ορομουνική ονοματολογία. Τα τοπωνύμια του χωριού Μηλιά Μετσόβου, *Ονόματα* 12 (Αθήνα 1988).

Papahagi Tache, *Aromânii, grai si folklor, Ethnografie*, Bucuresti, 1932.

Papahagi Tache, *Dictionarul Dialectului Aromân*, Bucuresti, 1974, Editura Academiei Republicii Socialiste România.

Papahagi Valeriu, *Aromânii Moscopoleani si comertul venetian*, Bucuresti, 1935.

Ρωμανός Μ., «Απόψεις και θέσεις για το όνομα, την καταγωγή και την γλώσσα των Κουτσοβλάχων», στο *Μνήμη Γ. Κουρμούλη*, Αθήνα, 1983.

Rubin A., *Les Roumains de la Macedoine*, Bucuresti, 1913.

Sandfeld K., *Linguistique Balkanique*, Paris, 1930.

Tagliavini C., *Le origini nelle lingue neolatine*, Bologna, 1964.

Wace Alan J.B. - Thompson Maurisce S., *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, Θεσσαλονίκη, 1989, Αφοί Κυριακίδη.

Weigand Gustav, *Die sprache der Olympo - Walachen*, Leipzig, 1888.